

Àmbit social i criminològic

CENTRE D'ESTUDIS JURÍDICS
I FORMACIÓ ESPECIALITZADA

Ausiàs March, 40
08010 Barcelona
TEL. 93 207 31 14
FAX: 93 207 67 47

 Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

D O C U M E N T S D E T R E B A L L

INVESTIGACIÓ
(Investigació pròpia, 2008)

Estrangers a les presons catalanes

INFORME EXECUTIU

Autors

Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica
Universitat de Lleida (GRID)
Grup de Recerca sobre Interculturalitat i Desenvolupament

Any 2010

ELS ESTRANGERS A LES PRESONS CATALANES

INFORME EXECUTIU

MARÇ 2010

Índex

Introducció.....	4
1. Objectius de la investigació.....	5
2. Metodologia emprada.....	6
3. Resultats principals.....	8
3.1. Dades contextuais.....	8
3.2. Descripció del perfil general dels estrangers als centres penitenciaris catalans i principals diferències en relació amb els interns autòctons.....	9
3.3. Perfil dels estrangers per àrees geogràfiques.....	15
3.4. Perfil específic de les dones estrangeres encarcerades.....	18
3.5. Perfil específic dels joves estrangers encarcerats.....	19
3.6. La situació legal dels estrangers empresonats i la seva evolució pel que fa a la documentació.....	20
3.7. La inserció social després de la presó.....	22
3.8. Punt de vista dels interns estrangers respecte a la vida quotidiana a la presó.....	26
4. Recomanacions: necessitats prioritàries dels interns estrangers que han de guiar la intervenció penitenciària envers la seva qualitat de vida i la reinserció social.....	31
Epíleg.....	40

Introducció

A Catalunya actualment ens trobem amb una població penitenciària estrangera que representa més del 40% del total d'interns.¹ L'augment del nombre de persones estrangeres que s'ha produït al llarg dels darrers anys va comportar que l'any 2008 la Direcció General de Recursos i Règim Penitenciari (DGRRP a partir d'ara) plantegés al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada la necessitat de conèixer més en profunditat aquesta població i les seves característiques i necessitats específiques.

Diversos interrogants concrets formaven part d'aquella demanda inicial i van quedar explícitament recollits en els objectius de la recerca que presentarem tot seguit. Un tema destacat va ser des del principi la constatació de les dificultats d'integració social de les persones estrangeres empresonades un cop acomplerta la pena privativa de llibertat, en el marc del complex context legal que regula l'estrangeria al nostre país.

La finalitat d'aquesta recerca és donar un coneixement ampli i global de la realitat dels estrangers als centres penitenciaris catalans i de les seves possibilitats de futur, apuntant recomanacions que puguin ajudar la DGRRP a intervenir amb més eficàcia en aquest tema de gran actualitat i complexitat.

¹ El 43,4% en data 31 de desembre de 2009, un total de 4.570 interns, segons dades de la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil. Butlletí núm. 11 d'informació estadística bàsica, pàg. 13. Consulta en línia 10 de març de 2010.
http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/ARXIUS/butlleti_serveis_penitenciaris_desembre2009.pdf

1. Objectius de la investigació

1. Conèixer els perfils dels estrangers que es trobaven als centres penitenciaris catalans els anys 2007 i 2008 i les seves diferències i coincidències segons sis àrees geogràfiques de procedència (Unió Europea, resta d'Europa, Magrib, resta d'Àfrica, Amèrica Central i del Sud i Àsia).
2. Comparar les variables personals, sociofamiliars i penals/penitenciàries de la població estrangera amb les de la població penitenciària autòctona per conèixer-ne les similituds i les diferències.
3. Establir una anàlisi específica de perfils per al col·lectiu de dones i per al de joves (18-25 anys) estrangers.
4. Conèixer el punt de vista dels interns estrangers respecte de la vida quotidiana a la presó: qualitat de vida, relacions amb els funcionaris, relacions amb altres interns, valoració dels programes, expectatives a la sortida, etc.
5. Descriure la situació legal dels estrangers i la seva evolució pel que fa a la documentació.
6. En funció de totes les anàlisis anteriors, determinar necessitats prioritàries dels interns estrangers que han de guiar la intervenció penitenciària envers la seva qualitat de vida i la seva reinserció social.
7. Fer una revisió bibliogràfica nacional i internacional que permeti contextualitzar el tema objecte de la recerca.

2. Metodologia emprada

La recerca combina la metodologia quantitativa i la qualitativa i parteix de l'anàlisi de tres grups d'estudi diferenciats:

Metodologia quantitativa

Recull el treball dut a terme a partir del **grup d'estudi 1**: *Mostra representativa de la població estrangera ingressada l'any 2007 a les presons catalanes.*

El conjunt total de persones que han passat en algun moment de l'any 2007 per les presons catalanes és de 15.317 persones. D'aquestes, 6.719 corresponen a persones estrangeres. D'aquest darrer conjunt, s'ha fet una **mostra de 1.654 subjectes**, respectant la distribució per àrees geogràfiques de procedència i la distinció de gènere. D'aquesta mostra s'han recollit les dades extretes del Sistema Informàtic Penitenciari Català (SIPC a partir d'ara).

Metodologia qualitativa

S'ha emprat metodologia qualitativa per a l'anàlisi de la informació obtinguda a partir de dos grups d'estudi:

Grup d'estudi 2: *Interns estrangers que estaven en algun centre penitenciari català l'any 2008.* Es tracta d'un total de **212 interns estrangers** que voluntàriament han volgut participar en **entrevistes** dirigides a recollir informació que no es troba als expedients. Els 212 interns que formen part d'aquesta mostra no coincideixen amb els del grup d'estudi 1.

D'aquest grup s'han extret dades provinents de quatre fonts: SIPC; entrevistes semiestructurades, dutes a terme per educadors de centres penitenciaris; buidatge de les dades jurídiques dels expedients, dut a terme per juristes dels centres; i dades de la Subdelegació del Govern a Barcelona.

Grup d'estudi 3: El formen **114 interns estrangers** d'onze centres penitenciaris que estaven en aquests centres els mesos de setembre i octubre de 2008 i que van acceptar participar voluntàriament en els **grups de discussió** que s'hi van dur a terme. Aquest grup està compost per persones diferents als altres dos. El treball amb els grups de discussió, i també el recull de conclusions d'aquesta part de la recerca, ha estat dut a terme per professionals de la Universitat de Lleida, concretament de la Facultat de Geografia i Sociologia, dins del Grup de Recerca sobre Interculturalitat i Desenvolupament.

3. Resultats principals

Com es pot veure en l'informe complet, el volum d'informació que aporta aquesta recerca és molt elevat. Tot seguit recollim els resultats principals, aquells que entenem que responen millor els interrogants plantejats per la DGRRP i que van quedar plasmats en els objectius de la investigació.

3.1. Dades contextuais

Europa en general té percentatges d'estrangers a les presons en proporcions més elevades de les que els correspondria pel seu pes percentual en la població en general (Cerezo i Garcia, 2007; Edgar, 2007; Van Kalmhout *et al.*, 2007; Dünkel *et al.*, 2005; Garland, 2005). Aquesta afirmació no és igualment vàlida per a tots els països, ja que trobem molta diversitat (Van Kalmthout, 2007:7).

Hofstee-Van der Meule (2007) xifrava el nombre d'interns estrangers a les presons europees l'any 2006 en 142.083 encarcerats. D'aquests, el 77,0% es troben en set països europeus, en aquest ordre: Rússia 24.020, Espanya 21.624, Alemanya 21.609, Itàlia 13.339, el Regne Unit 11.152, França 11.130 i els Països Baixos 6.661. En l'altre extrem trobem San Marino, que només té 1 encarcerat estranger, Eslovàquia 16, Islàndia 17, Liechtenstein 20, Sèrbia 24 i Letònia 33.

Espanya té sobrerepresentació d'estrangers a les presons en relació amb el que li correspondria per població estrangera empadronada. Així, la mitjana estatal l'any 2005 era del 29,0% d'estrangers a les presons enfront d'un 8,5% d'estrangers empadronats. A Catalunya, quatre xifres de l'any 2007 indiquen també aquesta alta sobrerepresentació d'estrangers en els centres penitenciaris: percentatge d'estrangers empadronats (13,5%); percentatge d'estrangers a la presó (40,1%); interns per 100.000 habitants (130,3); i interns estrangers per 100.000 habitants estrangers (387,6).

El que resulta clar de la lectura de la bibliografia sobre el tema és que en els darrers anys l'impacte de la immigració sobre els països europeus, especialment de la Unió, és considerable i que això es reflecteix de manera especial en l'àmbit penitenciari, a banda d'altres àmbits de les polítiques socials, per les circumstàncies especialment problemàtiques que acompanyen el fenomen migratori juntament amb la situació dels països receptors i unes legislacions d'estrangeria no sempre afavoridores de la integració d'aquests nousvinguts.

3.2. Descripció del perfil general dels estrangers als centres penitenciaris catalans i principals diferències en relació amb els interns autòctons

Perfil personal

- Pel que fa el gènere, trobem que els interns estrangers **l'any 2007 són homes en un 93,2%** dels casos. El percentatge de dones ha augmentat respecte de l'estudi de 2002 però de forma no estadísticament significativa.

El percentatge d'homes entre els interns nacionals és del 92,6%.

- Es manté la **mitjana d'edat** dels estrangers tant pel que fa al primer ingrés a la presó (27,3 anys), com a l'edat d'entrada per l'ingrés base (31,3 anys) i no hi ha hagut canvis durant aquests anys.

L'edat de l'intern autòcton l'any 2002 en el primer ingrés a la presó era de 27,1 anys, i l'edat d'entrada per l'ingrés base era de 33,0 anys.

Perfil penal i penitenciari

- Ha augmentat significativament (23,2%) respecte al 2002² el nombre d'estrangers que **ingressen per primer cop** a la presó a Catalunya. Els primaris penitenciaris suposen un **75%** dels estrangers encarcerats l'any 2007.

Aquest percentatge per al conjunt de la població penitenciària era del 40%⁽¹⁾. Aquesta comparació és, però, poc significativa, ja que desconeixem els antecedents penitenciaris dels estrangers en el seu país d'origen o en altres destins.

- Trobem un alt percentatge de **preventius** entre els estrangers encarcerats (**35,6%**).

El percentatge general de preventius a les presons catalanes era del 22,7% l'any 2007.

- Respecte al delicte principal comès, s'aprecia un augment molt important dels **delictes violents** (**32,2%** l'any 2007 enfront del 8,2% de l'any 2002).

Per al global de la població penitenciària, el percentatge de delictes violents se situava en el 16,5% l'any 2002.

En el cas dels estrangers, els delictes contra les persones representen el 14,3%; els delictes contra la llibertat sexual, el 5,5%; els delictes contra la propietat, el 32,6%, i els altres delictes l'11,9%. També és important l'augment de **delictes relacionats amb el tràfic de drogues (35,7%)**, que ja és el principal tipus de delictes comès pels estrangers.

² Les dades dels estrangers i dels autòctons corresponents a l'any 2002 s'han extret de la recerca *Taxa de reincidència penitenciària 2008*, editada pel CEJFE l'any 2009. Publicació en línia. <http://www.gencat.cat/justicia/cejfe>.

Els delictes més freqüents comesos per la població penitenciària en general continuen essent contra la propietat (el 58,9% del total l'any 2002).

- Disminueix el percentatge de **permisos** ordinaris concedits als estrangers en l'interval de temps que va entre l'any 2002 i l'any 2007 (disminueix 15,5 punts, del 41% l'any 2002 al 25,5% l'any 2007) i també el percentatge de sortides programades (disminueix 4,8 punts, del 15% l'any 2002 al 10,2% l'any 2007).

Els permisos ordinaris per als interns autòctons l'any 2002 afavorien el 65,9% dels interns i les sortides programades el 25,4%.

- El nombre d'incidents, faltes i sancions en l'interval 2002-2007 entre els estrangers no ha variat. L'adaptació dels estrangers a la **normativa i al règim penitenciari** es demostra que és millor que la que tenen els interns autòctons si prenem com a indicadors el nombre d'incidents (0,5 incidents de mitjana per als estrangers encarcerats enfront de l'1,6 de mitjana dels espanyols), el nombre de faltes (1,5 de mitjana per als estrangers encarcerats enfront de les 3,4 de mitjana dels espanyols) i el nombre de sancions (1,1 de mitjana per als estrangers encarcerats enfront de les 2,7 dels espanyols).
- Tres de cada quatre estrangers encarcerats no volen que el seu consolat sigui informat de la seva presència al país (76,4%)

Procés migratori i suport social a Catalunya

- Pel que fa a les **característiques del procés migratori**, hem trobat les mateixes proporcions de respostes entre els interns estrangers que en la població estrangera en general respecte a: a) el motiu de sortida del seu país d'origen, que és millorar la seva qualitat de vida (75,8%); b) els factors i agents de tracció cap a Espanya, que són parents, principalment germans i també amics (sumen

44,5%); c) l'existència de capital social³ previ a la seva arribada a Espanya, que és tenir família ja aquí (25,7%); d) venir amb la família (25%). En canvi hem trobat diferències en: f) la forma de viatjar (vénen menys directament des del seu país d'origen que la resta, 36,9% enfront del 87%); g) l'absència de la documentació requerida a l'entrada quan aquesta és necessària en forma de visat (82,2% entre els estrangers empresonats enfront del 19% de la població estrangera general que la requerien); h) una tercera part dels interns estrangers han estat detinguts només arribar a Espanya.

- Dels grups de discussió que s'han dut a terme se'n desprèn que la població estrangera reclusa als centres de Catalunya respon a perfils d'origen diversos i no en tots els casos es tracta del que anomenem *immigrants*.⁴ Si analitzem els projectes d'aquestes persones, detectem que n'hi ha que sí que tenien i tenen el que podem anomenar un projecte migratori (amb motius per sortir del seu país i instal·lar-se en un altre) però altres formaven part d'un projecte no directament propi (fills o filles d'immigrants) i n'hi ha que només venien per guanyar uns diners ràpids (generalment amb el tràfic de drogues) o anaven a altres països però van ser arrestats a Espanya. D'aquesta forma els projectes de vida eren, i també són, ben diversos respecte a la sortida del centre penitenciari, des dels encarcerats que volen seguir vivint a Espanya, fins a aquells que ja voldrien ser expulsats, passant pels que volen anar a algun altre país o els que volen retornar així que puguin al país d'origen.
- Pel que fa a les **relacions familiars** dels estrangers empresonats, segons el nostre estudi dues terceres parts dels estrangers empresonats tenen familiars a Espanya (66,3%) i hi mantenen contacte. Segons les dades dels expedients penitenciaris, un 44,9% reben força visites (setmanalment), mentre que un 17,6% no en rep cap. Qui ve a les visites és la família en el 64,0% dels casos, amics en el 15,1% i altres un 20,9%.

³ Quan parlem de *capital social* ens referim a les xarxes socials de les persones, a qui coneixen, les seves possibilitats de demanar ajuda, d'obtenir informació, com es relacionen i com col·laboren.

Un 39,0% reconeix que en l'actualitat no té parella. Dels que sí que en tenen, el 51,0% parlen d'una estabilitat en la relació.

- Dels estrangers empresonats, un 27,8% no té ningú que es pugui ocupar dels seus assumptes fora de la presó. Un 34% no coneix res del país en què es troba, atès que van ser empresonats només arribar.
- El 51,9% dels estrangers han fet amistats entre veïnatge de residència i companys de feina. Destaquem, en canvi, que un 28,8% ha conegut les amistats actuals a la presó. I també que un 15,1% dels entrevistats diuen no tenir amics aquí.
- Fan molt poc ús de les associacions (només el 26,5% han tingut algun contacte amb associacions esportives, culturals, de lleure, d'immigrants, etc.). Per gènere, la diferència es notable: el 85,7% de les dones estrangeres empresonades entrevistades i el 70,7% dels homes no han estat relacionats amb cap associació a Catalunya.

Estudis i treball

- Respecte als estudis i la formació laboral, observem que, en aquest interval entre 2002 i 2007, ha augmentat el **nivell de formació escolar i professional** dels interns estrangers. Hi ha més estrangers amb estudis universitaris (4,3%, 2 punts més que l'any 2002) i menys que no tenen cap estudi o són neoelectors (18,4%, 2 punts menys que l'any 2002). La formació professional dels estrangers també millora en aquest període i trobem un percentatge més elevat de persones amb qualificació professional. Un 19,3% dels estrangers, però, manifesta no tenir cap ofici ni professió (8 punts menys que l'any 2002).

⁴ Alguns autors (citats per Monclús, 2008:27) atribueixen una categoria més legal al concepte *estranger* i una categoria més sociològica al concepte *immigrant*, que correspondria exclusivament a les persones estrangeres que marxen del seu país per manca de recursos econòmics.

Les dades de formació escolar i professional de què disposem dels interns autòctons (estudi esmentat de 2002) són sensiblement millors que les dels estrangers.⁵

- Pel que fa al **treball**, malgrat que el 68% diuen haver treballat algun cop a Espanya, només el 35,8% han tingut algun cop autorització legal per fer-ho, segons la Subdelegació del Govern.

Salut

- Pel que fa a la **salut** el 63,1% té la percepció que ha canviat a causa del seu pas a la presó. D'aquest grup, més de la meitat contesta que la seva percepció respecte la salut física és que ha millorat d'ençà que es troba a la presó i ho atribueix a dur una vida ordenada que no havia pogut tenir a fora.
- Pel que fa al seu estat d'ànim, el 80,7% manifesta haver-se trobat trist dins de la presó per la seva situació. No hi ha constància d'intents greus d'autolesió, ni temptatives o consumacions de suïcidi.
- El 31,1% dels estrangers entrevistats han reconegut tenir problemes amb les drogues. D'aquest grup, un 75,8% afirma haver-ne abusat greument i un 59,4% creu que el consum està interferint de manera moderada en la seva vida. Cànnabis, alcohol i cocaïna són les drogues amb més prevalença de consum.

⁵ Sense formació o neolectors (interns autòctons 7,1%, enfront del 20,3% dels estrangers); ESO o equivalent (interns autòctons 46,2%, enfront del 27,6% dels estrangers). Respecte a la professió, sense ofici (el 16,1% dels interns autòctons enfront del 27,2% dels estrangers).

3.3. Perfil dels estrangers per àrees geogràfiques

L'àrea geogràfica és una variable molt utilitzada per entendre la capacitat d'integració dels diferents col·lectius d'estrangers. No obstant això, coincidim amb altres autors que no és l'àrea geogràfica la variable que discrimina la capacitat d'integració d'un col·lectiu, sinó l'arrelament en el territori i el control o suport que exerceix la pròpia xarxa sobre el nouvingut. L'àrea geogràfica és una variable intervinguda pel fet que determinats col·lectius sembla que presenten diferències respecte a la xarxa social integradora de la qual disposen i, sobretot, per la possibilitat real de ser o no ser residents legals en aquell territori.

El Magrib

- És l'àrea geogràfica amb un percentatge superior de persones ingressades a la presó (37,7%). Els magribins són majoritàriament homes (99,0%). Són els més joves a entrar per primer cop a la presó (26,1 anys) i en l'ingrés base (29,9 anys). Són el col·lectiu amb menys càrregues familiars del conjunt de persones estrangeres que es troben a la presó (41,2%). Són el col·lectiu amb més percentatge de persones amb estudis mínims (de primer a quart de primària, amb un 42,6%). Són el col·lectiu que en més alta proporció no volen que el seu consolat sigui informat de la seva presència (86,8%). Segons el tipus de delictes principal comès, els magribins estan sobrerrepresentats en delictes contra la propietat (35,6%). Juntament amb els llatinoamericans, són un dels col·lectius que més percentatge de delictes violents comet (37,2%).

Llatinoamèrica

- Les persones provinents de Llatinoamèrica són el segon grup en percentatge de persones estrangeres a presó (25,0%) i han doblat el seu pes des de 2002. Tenen un percentatge de dones (14,5%) notablement superior al de la mitjana de dones estrangeres (6,8%) i al percentatge general de dones encarcerades (7,4%). En l'àmbit familiar, són el col·lectiu amb més càrrega familiar (el 29,3%

tenen tres o més fills). No tenen problemes amb la comprensió del castellà però, en canvi, són el col·lectiu que en un percentatge més alt no comprèn el català (57,6%, quan la mitjana se situa en un 48,9%). Són el col·lectiu que en més alta proporció vol que el seu consolat sigui informat de la seva presència (34,7%). Segons el tipus de delictes principals comès en l'ingrés base, els llatinoamericans estan sobrerrepresentats en els delictes contra les persones (20,2%) i també en els delictes relacionats amb les drogues (43,7%). Juntament amb els magribins, els llatinoamericans cometem en més percentatge delictes violents que la resta (36,6%).

Unió Europea

- Els ciutadans de la Unió Europea representen el 18,0% dels estrangers encarcerats. També tenen un percentatge superior de dones (10,8%) que la mitjana d'estrangers i la mitjana general. Són el grup d'estrangers amb una mitjana d'edat més elevada en l'ingrés base (33,1 anys). Si un 8,5% dels estrangers manifesten no entendre gens el castellà, els procedents de la Unió Europea doblen aquest percentatge (18,9%) i se situen, amb els asiàtics, entre els col·lectius que menys l'entenen. Un de cada quatre (24,9%) manifesta no tenir cap ofici ni professió, quan la mitjana se situa en el 19,3% del total d'estrangers. Són el col·lectiu que té un percentatge més elevat de primers ingressos penitenciaris (87,5%). Segons el tipus de delictes principals comès en l'ingrés base, els ciutadans de la UE estan sobrerrepresentats en els delictes contra la propietat (un 39,0% són a presó per un delictes d'aquest tipus).

Europa no comunitària

- Els provinents de l'Europa no comunitària destaquen per ser els més grans en ingressar per primer cop a presó (29,5 anys). També són dels que menys comprenen el català (58,2%, quan la mitjana és del 48,9%) i els que manifesten en un percentatge més elevat no tenir cap ofici ni professió (32,0%, mentre que la mitjana és del 19,3%). Són un dels dos col·lectius que en més alta proporció no volen que el seu consolat sigui informat de la seva presència a Espanya (84,4%).

Segons el tipus de delictes principal comès en l'ingrés base, estan sobrerrepresentats en els delictes contra la propietat (55,7%). Dins de la presó són els que menys permisos tenen (ordinaris només el 8,2%; sortides programades només el 4,9%) i menys participen en activitats (només el 55,7%, enfront del 74,8% de mitjana del total d'estrangers).

Àsia

- Els asiàtics són homes en un 95,9%. Les seves característiques són les descrites en general per a la població estrangera encarcerada, i l'única diferència significativa és el fet que són un dels dos col·lectius d'estrangers que menys entenen el castellà. Si un 8,5% dels estrangers manifesten no entendre gens aquesta llengua, els procedents d'Àsia doblen aquest percentatge (18,9%). El delictes principal més freqüent és contra la propietat i, en segon lloc, els delictes contra la salut pública (drogues).

Resta d'Àfrica

- Els estrangers procedents de la resta d'Àfrica són majoritàriament homes (97,5%). Segons el tipus de delictes principal comès en l'ingrés base, els subsaharians estan sobrerrepresentats en els delictes relacionats amb les drogues (un 63,3% és a la presó per aquest tipus de delictes). Destaquen per ser el col·lectiu que en menor percentatge comet delictes violents (el 83,3% són delictes no violents, quan la mitjana és del 67,7%). Són el col·lectiu a qui menys s'ha aplicat la llibertat provisional (només el 10,0%, quan la mitjana per al col·lectiu d'estrangers és del 22,6%). Són el col·lectiu que en un percentatge més elevat participa en activitats dins de la presó (80,8%) i que en més proporció obté permisos ordinaris (32,5%).

3.4. Perfil específic de les dones estrangeres encarcerades

- La meitat de les dones estrangeres encarcerades provenen de Llatinoamèrica (50,6%) i una quarta part de països de la Unió Europea⁶ (27,0%). L'altra quarta part de dones encarcerades es reparteixen per la resta d'àrees geogràfiques.
- Una de cada cinc dones té el seu domicili fora d'Espanya (19,6%), i són molt poques les que es troben sense domicili (4,1%).
- Respecte als estudis i la formació, les dones estrangeres encarcerades manifesten tenir en més percentatge que els homes els estudis obligatoris (ESO) i postobligatoris (batxillerat i universitaris). ESO o equivalent: 32,0% de les dones enfront del 28,0% dels homes. Batxillerat: 5,2% de les dones enfront del 0,5% dels homes. Estudis universitaris: 9,1% de les dones enfront del 4,0% dels homes.
- En el coneixement dels idiomes oficials del nostre país, les dones estrangeres encarcerades presenten percentatges més elevats en ambdós extrems. És a dir, hi ha un percentatge més alt de dones que d'homes que no entenen el castellà ni el català, però en l'altre extrem també hi ha un percentatge superior de dones amb capacitat per escriure en aquestes llengües.
- Respecte a les professions, les dones destaquen en el sector serveis (47,3% enfront del 22,5% dels homes). També hi ha més dones que es declaren sense ofici (39,4% enfront del 18,4% dels homes).
- Respecte a les càrregues familiars, clarament es pot afirmar que les dones en tenen moltes més que els homes.

⁶ Recordem que cal tenir en compte que de les 126 dones de la Unió Europea ingressades als centres penitenciaris de Catalunya durant el 2007, el 60,5% corresponien a Romania, que a partir de l'1 de gener de 2007 és país de ple dret de la UE. El següent país de la Unió amb més representació a les presons catalanes és França, amb 15 encarcerades l'any 2007 (un 12,1% del total). Cal tenir en

- La seva trajectòria migratòria és més recent que la dels homes. Més de la meitat (55,7%) han arribat en el període 2005-2008.
- La meitat de les dones cometen, com a delicte principal pel qual es troben a la presó, un delicte de tràfic i/o tinença de drogues (54,5%)
- El 90,2% de dones són primàries en l'ingrés a presó, és a dir que és la primera vegada que ingressen a una presó catalana. A més, les que tenen antecedents penitenciaris presenten una mitjana inferior d'ingressos previs a la dels homes (1,4 ingressos).
- Per edat, les dones són més grans en el moment d'ingressar (28,5 anys enfront dels 27,2 anys dels homes).
- La dona estrangera rep una condemna més alta (5 anys de mitjana) que l'home estranger (4 anys de mitjana), segurament pel tipus de delicte comès (tot i que les dones estan percentualment menys representades que els homes en els delictes amb violència i en els delictes contra les persones).

3.5. Perfil específic dels joves estrangers encarcerats

Hem trobat poques diferències entre la població empresonada immigrada adulta i la jove (18-25 anys). Les úniques diferències que mereixen l'atenció del lector en aquest resum són:

- Els joves cometen en més proporció delictes contra la propietat (el 42,4% dels joves enfront del 10,3% dels adults) i, dins d'aquesta categoria, més robatoris amb violència i intimidació. Entre els adults hi ha una proporció més elevada de persones que cometen delictes de drogues i altres delictes. Una proporció més elevada de joves cometen delictes violents (joves 33,3% i adults 19,9%).

consideració aquesta informació a l'hora d'interpretar els resultats perquè les dones romaneses i la seva problemàtica específica condicionen molt els resultats que s'obtenen.

- L'estada a la presó del jove és més conflictiva en termes d'incidents, faltes i sancions, que de mitjana són més nombrosos que en el cas dels adults, amb diferències estadísticament significatives.

3.6. La situació legal dels estrangers empresonats i la seva evolució pel que fa a la documentació

Hi ha un gran desconeixement respecte a la situació administrativa en què es troben els estrangers empresonats. En la meitat dels casos (51,5%) hem trobat alguna documentació a l'expedient del centre penitenciari on consta que s'ha demanat o tramitat alguna documentació per obtenir la regulació de la persona interessada. En canvi, en l'altre 48,5% no consta cap tipus de documentació i no hem pogut saber quina era la seva situació administrativa, malgrat destinar-hi un jurista expert de serveis penitenciaris que ha revisat exhaustivament el seu expedient al centre penitenciari.

Hi ha un 40,6% dels estrangers empresonats que **no apareixen registrats** a la Subdelegació del Govern. D'aquest percentatge, cal descomptar el 10,4% que són ciutadans de països de la UE i que no necessiten el NIE com a requisit per als tràmits documentals. El NIE és el primer document que dóna constància a l'Administració de l'Estat que aquesta persona ha entrat al país i que, per tant, "existeix" oficialment. En la documentació dels centres penitenciaris només consta que tinguin el NIE el 22,1% dels interns entrevistats. Aquesta dada és un exemple, entre d'altres que hem trobat, que demostra que hi ha poca gent "controlada" en relació amb la documentació per part de les autoritats.

- Un 65,3% dels entrevistats diuen que es troben **empadronats** (percentatge força semblant a la població estrangera en general: 7 de cada 10)

- Un 68,6% diuen que tenen **targeta sanitària** (percentatge inferior a la població estrangera en general: 8 de cada 10).
- Un 43% diuen que tenen **permís de residència** (percentatge força ajustat a les dades que consten a la Subdelegació de Govern: 46,0%).
- Un 36,4% diuen que tenien **permís de treball** (percentatge força ajustat a les dades que consten a la Subdelegació de Govern: 39,3%).
- Un 16,9% diuen que tenien contracte laboral.
- Un 17,9% tenen expedient obert d'expulsió a la Subdelegació del Govern.
- Les dones es troben més mal documentades. Tres fets permeten fer aquesta afirmació: un 51,6% no tenen NIE (número d'identificació d'estrangers) a la Subdelegació de Govern; un 44,3% no han tramitat la targeta sanitària; i un 53,0% no tenen permís de treball a Espanya.

A la sortida de la presó obtenir o renovar la documentació serà encara més difícil que abans d'entrar-hi pel fet de tenir antecedents penals. Previsiblement, les situacions irregulars es mantindran o s'ampliaran. La legislació preveu que amb antecedents penals no es poden renovar els permisos d'estada al nostre país, atès que és una condició objectiva per excloure de la possibilitat de renovació. Si bé, en determinats casos, és possible aconseguir-ho. En els casos en què sigui el primer cop que es demani, les opcions amb antecedents encara són molt més minses. Això vol dir que la majoria dels estrangers empresonats quedarà fora del sistema regular en sortir i se'ls aboca a la il·legalitat perquè se se'ls permet la regularització però alhora tampoc no se'ls expulsa. Malgrat aquestes perspectives, en les entrevistes hem detectat que:

- La meitat dels estrangers empresonats creuen que ha valgut la pena haver migrat, tot i haver acabat a la presó, i un 84,0% manifesta com a principal desig

quan surtin el fet de poder gaudir d'una vida normalitzada. I fer-ho aquí. Justament aquesta és la proporció: 8 de cada 10 manifesten que es quedaran a viure a Espanya un cop acabin la condemna.

- En el 92,1% dels expedients dels condemnats no consta que vulguin substituir la pena per l'expulsió del país. El 7,9% ho acceptaria.
- Només un 3,5% acceptaria complir la pena de presó al seu país.

En el cas dels interns estrangers entrevistats, semblaven desconèixer les possibilitats que dóna la llei espanyola respecte a la substitució de la pena o al fet de complir-la al seu país. També els seus expedients tenen moltes llacunes en aquest tema, en el sentit que no consta que se'ls hagi plantejat aquestes possibilitats ni a l'intern ni als diferents operadors jurídics. Aquesta constatació concorda amb la situació ja detectada per altres investigadors i en altres països (Femke Hofste-Van der Meulen, 2008). El context és tan poc clar que la indefinició sol ser la resposta més comuna al dilema de què fer amb l'estranger irregular per part dels diferents actors implicats.

3.7. La inserció social després de la presó

De les 371 variables informades a partir de les diferents fonts de la recerca, hem agrupat en grans factors les que han resultat més rellevants per descriure les perspectives d'inserció social dels interns estrangers.

Els factors que en la nostra recerca millor classifiquen els estrangers encarcerats en funció del pronòstic d'inserció social en sortir de la presó són: la documentació, el comportament disciplinari, el procés rehabilitador, els antecedents penitenciaris i la voluntat de retorn. Altres factors que també ajuden a aquesta classificació tot i que sense tanta força són: el procés migratori, el capital social i les relacions a la presó.

Aquests factors ens han permès establir diferents grups d'estrangers que, sense constituir una classificació tancada, tenen importants característiques diferenciadores. Es tracta d'una aproximació explicativa que parteix del fet que no tots els estrangers tenen unes mateixes possibilitats ni probabilitats d'inserció social després de complir la pena. Des d'aquesta perspectiva, hem identificat quatre grans grups que presenten perspectives d'inserció ben diferents en funció dels factors esmentats. Aquest grups ajuden a constatar la necessitat de diferents tipus d'intervenció per part de la institució penitenciària.

- El **grup 1** és el que té el pitjor pronòstic d'inserció social a la sortida de la presó. Correspon al 20% dels entrevistats i com a principals característiques d'aquest grup podem destacar que són estrangers que no volen retornar al seu país, no han tingut mai cap tipus de documentació, no disposen de capital social aquí i no tenen un projecte migratori definit. Quan surtin de la presó no podran regularitzar la seva situació administrativa fins que puguin cancel·lar els seus antecedents penals, cinc anys després, atès que la mitjana de la seva condemna ha estat de 5,3 anys. En aquest grup, trobem un percentatge més elevat de persones de l'Europa no comunitària, i de romanesos i búlgars (actualment ciutadans de la UE que constituïrien un subgrup amb avantatges pel que fa a la regularització).

Amb els interns que formen part d'aquest grup pensem que, des de l'àmbit penitenciari, caldria treballar des del primer dia perquè acceptin el retorn voluntari al seu país, ateses les poques possibilitats que tenen de quedar-se a Espanya amb garanties de no trobar-se en situació d'exclusió social a causa, fonamentalment, a la impossibilitat d'obtenir la regularització i/o per la manca de capital social aquí. El grup d'experts que han participat en la recerca defensen la necessitat de treballar per la substitució de la segona part de la condemna per l'expulsió i perseguir l'aplicació de manera més decidida d'aquesta alternativa. Ara bé, aquest procés, per comptar amb la implicació de l'intern i per garantir un bon final, hauria d'anar acompanyat de mesures de suport sociolaboral en el país d'origen. Consideració a part mereix la situació dels romanesos i búlgars, que, com a membres de la Comunitat Europea, no tenen la mateixa problemàtica de documentació que la resta i, per tant, els seus principals obstacles són la manca

de capital social i les dificultats de mantenir una forma de vida allunyada d'activitats delictives.

Mentre siguin a la presó, però, cal intentar potenciar la seva participació en totes aquelles activitats que puguin millorar la seva reinserció allà on s'hagi de produir.

- El **grup 2** inclou el 30% dels casos entrevistats. Aquests estrangers tampoc no volen marxar del país però, a diferència del grup anterior, sí que han tingut o tenen documentació regularitzada, disposen de capital social aquí i van arribar amb un projecte migratori clar. Els estrangers d'aquest grup són, de mitjana, més joves que els dels altres grups, tenen més sovint antecedents penitenciaris i reconeixen més sovint problemes de toxicomania. Alhora, dins de la presó, el seu comportament és disruptiu. No obstant això, tenen capital social a fora de la presó i poden sortir de permís quan compleixen les condicions exigides per fer-ho. En aquest grup trobem un percentatge més elevat de persones procedents del Magrib. El pronòstic d'inserció social és molt incert.

El tipus de problemàtica personal dels estrangers que formen part d'aquest grup implica un treball amb intervencions molt individualitzades centrades en els factors criminògens que presenten. Hi ha una manca d'expectatives i possibilitats de regularitzar la seva situació administrativa a Espanya per la presència d'antecedents penals, a la qual cal sumar la probabilitat de reincidència en el delictes a causa de la seva problemàtica. Sense un treball sobre aquestes dificultats personals i sense el suport del seu capital social serà molt difícil assolir objectius d'inserció. En definitiva, el treball a la presó hauria de dirigir-se a aconseguir que el màxim de subjectes possibles s'incorporin al grup 3, superant les dificultats personals que els ho impedeixen.

- En el **grup 3** també trobem un altre 30% dels casos entrevistats. Comparteixen força característiques amb el grup anterior: no volen retornar al seu país, han tingut o tenen documentació regularitzada, disposen de capital social aquí i van arribar amb un projecte migratori clar. Les diferències es troben en el seu perfil penal i penitenciari: no tenen antecedents penitenciaris coneguts, presenten un

bon comportament dins de la presó i no reconeixen problemes d'abús de drogues. Per edat, són més grans en el moment d'estada a la presó. En aquest grup trobem un percentatge més elevat de persones procedents del Magrib, la resta d'Àfrica i Àsia. El pronòstic d'inserció social és moderadament optimista, atès que com a col·lectiu és el més predisposat a restablir una vida normalitzada sense delinquir. El principal handicap que han de superar és la renovació dels permisos de residència i treball, a causa dels antecedents penals.

Amb aquest grup creiem que cal treballar perquè consolidin el seu capital social i les seves possibilitats d'inclusió social a través de la formació i el treball. Atès que la majoria treballen a través del CIRE, caldria fomentar tan de pressa com sigui possible l'accés al tercer grau penitenciari, les propostes de l'article 86.4 del reglament penitenciari i l'accés a la llibertat condicional. Des de la part jurídica, caldria facilitar la tramitació de renovació de permisos de residència i treball malgrat que les condicions objectives no ho permetin. Existeixen condicions subjectives de pes que haurien de ser tingudes en compte i, per tant, fóra convenient que la Delegació del Govern d'Espanya estudiés individualment cada situació. En aquest sentit, els professionals de tractament dels centres penitenciaris haurien de fer tots els esforços possibles per assolir els objectius de normalització social i regularització de les persones integrades en aquest grup com a objectiu a la sortida.

- El **grup 4** es correspon al 20% dels entrevistats. És l'únic grup d'estrangers que manifesten que volen marxar. No disposen ni han disposat mai de documentació espanyola (empadronament, targeta sanitària, permís de residència i/o de treball). No disposen de capital social aquí ni van arribar amb un projecte migratori clar. No tenen gaires problemes disciplinaris dins de la presó. En aquest grup, trobem un percentatge més elevat de persones de la Unió Europea (excepte romanesos i búlgars) i de dones llatinoamericanes. El pronòstic d'inserció social d'aquest grup a la sortida de la presó és moderadament optimista si bé focalitzat en un retorn als països d'origen.

El treball amb aquest grup entenem que passa per resoldre de manera àgil el retorn al seu país en les circumstàncies i condicions que cada cas requereixi, explotant al màxim les possibilitats que dona la llei. Com més eficient i ràpida sigui la tramitació del retorn, més possibilitats hi haurà d'èxit i satisfacció per a totes les parts. En cas contrari, el perill és que els estrangers empresonats recorrin a altres estratègies⁷ que generin nous problemes d'exclusió social.

Sovint la realitat que pensem que es trobarà l'estranger de cada grup a la sortida del centre penitenciari entra en conflicte amb els seus interessos i la seva voluntat de quedar-se aquí a qualsevol preu. Les propostes de solució entenem que haurien de passar per apropar aquests interessos a la viabilitat real d'integració en la societat espanyola o en el país d'origen.

3.8. Punt de vista dels interns estrangers respecte a la vida quotidiana a la presó

- Sobre la seva situació als centres penitenciaris, una qüestió que preocupa tots els interns estrangers però especialment els afectats, és la situació de pres preventiu. No troben correcte que es dilati en el temps la situació preventiva que pateixen algunes persones, siguin immigrades o no, i posen exemples de llargs temps d'incertesa en aquesta situació que fan que no tinguin la mínima possibilitat de formar-se una idea sobre el seu futur immediat, ni a mitjà ni a llarg termini.
- Als interns estrangers, una vegada han estat condemnats, un dels temes que també els preocupa és la dilatació en el temps de les resolucions i l'aplicació d'aquestes resolucions. Tot els sembla molt lent, ja sigui la mateixa expulsió, que

⁷ Una d'aquestes estratègies consisteix a fer venir els fills des del país d'origen, acompanyats d'algun familiar que els cuidi i sense recursos aquí per atendre'ls correctament. Preval el desig de tenir a prop els seus a les condicions en què es trobin. Una altra estratègia detectada en les dones és, per exemple, casar-se amb espanyols per tal d'obtenir la nacionalitat, o quedar-se embarassades perquè l'infant neixi aquí, ni que sigui a la presó.

els sembla que mai arribarà una vegada dictada, com el progrés de grau penitenciari i el pas a règim obert. Respecte a aquesta darrera qüestió, els estrangers sense arrelament són presentats com les principals víctimes del sistema, ja que mentre els altres poden gaudir d'avenços més ràpids cap a la llibertat, aquests han de complir en molts casos la totalitat de la condemna.

- En determinats centres, la sobreocupació és viscuda com un problema per als interns, ja que hi ha competència per l'espai i per utilitzar els serveis (higiènic, telefònic, etc.) De la mateixa manera, les tensions també estan presents en l'àmbit més privat (les cel·les), de vegades motivades per la sobreocupació i d'altres per no tenir uns companys o unes companyes amb els quals sigui fàcil conviure.
- Hi ha qüestions que els encarcerats estrangers valoren positivament, com l'alimentació, que troben que és de qualitat (tot i considerar els menús monòtons i amb poca gràcia) i l'atenció sanitària, que acostumen a qualificar com a millor que al carrer.
- La meitat dels entrevistats creuen que l'ambient dins de la presó és tens, però tres de cada quatre se senten segurs dins del centre penitenciari i no pateixen per la seva integritat personal. Tres de cada quatre es consideren acceptats per la resta d'interns i tres de cada cinc assegura tenir una relació acceptable amb tothom.
- Quant a la comunicació amb l'exterior, es percep com a massa limitada i controlada. A través de la premsa i el correu arriben notícies de l'exterior, però per a la majoria dels interns les visites i la comunicació telefònica amb parents i amics són importantíssimes, ja que a través de les trucades poden mantenir-se informats dels canvis i l'estat dels seus éssers estimats, i relacionar-se amb ells. A parer seu, caldria facilitar més el contacte amb l'exterior (millorar l'accés i el cost del telèfon, aprofitar les noves tecnologies) i, especialment, les visites (a més, indiquen que haurien de millorar les condicions d'espera i el tracte que donen algunes persones del centre penitenciari a familiars i amics que els visiten).

- Tres de cada cinc entrevistats reconeixen que els costa molt passar el temps dins de la presó, sigui l'època que sigui. En general, l'estranger empresonat considera una bona estratègia per passar més ràpid i millor el temps dins de presó fer tot tipus d'activitats i com més millor (la mitjana total d'activitats per intern durant el temps que es troba internat a l'ingrés base és de 16,9). Els caps de setmana, els estius i les vacances de Nadal i Setmana Santa són els períodes on reconeixen que els costa més passar el temps.
- Una qüestió rellevant per al conjunt d'interns, autòctons i estrangers, és el treball dins dels centres. Aquest treball representa ocupació del temps, remuneració, formació de futur i cotització a la Seguretat Social. El problema és que el que s'ofereix no sempre es creu que sigui el més adequat ni atractiu i no hi ha prou llocs de treball. Domina la idea que la majoria de feines no estan prou ben pagades i quan els estrangers no tenen regularitzada la seva situació a la sortida, el fet d'haver cotitzat no els facilita obtenir documents o cobrar prestacions (podran cobrar-ne només en cas que es regularitzin). Això sí, hi ha la idea entre els autòctons que els estrangers accepten de més bon grat les feines que s'ofereixen a la presó, fins i tot les més mal pagades (especialment entre els procedents de països menys desenvolupats, per als quals els diners que reben tenen més valor). També hi ha la percepció que una part dels interns es veuen afavorits per una imatge de treballadors eficients (especialment els de l'Europa de l'Est), mentre que altres pateixen el fet de tenir una mala imatge. Això crea tensions, sigui o no sigui cert.
- La relació amb els professionals i amb els funcionaris és complexa atesa la diversitat d'actituds que adopten, des dels que se'ls escolten i els donen solucions fins als que no ho fan, potser perquè no volen o no és el que han de fer. Però la percepció és que una part dels funcionaris són distants i no fan el que cal per ajudar-los en el seu dia a dia als centres. Més enllà d'actituds personals, creuen que aquests professionals estan mal o poc formats per atendre'ls o tenen poca paciència (potser per la sobrecàrrega de treball). En el nivell de formació apareix la idea que no sempre estan preparats per enfrontar-se a preguntes i situacions que els posen els interns. Aquesta mancança els sembla molt evident en temes

com l'estrangeria, la documentació i els tràmits de regularització des de dins i en sortir dels centres.

- En general, els entrevistats diuen que no saben prou bé què cal fer en determinades situacions de la vida quotidiana del centre. Aquest fet indica la necessitat de millorar l'acollida i d'explicar més i millor els motius de les decisions que es prenen. Sovint, aquest desconeixement es troba relacionat amb els rumors (explicacions que es donen als fets), que confonen els interns i, fins i tot, els genera falses expectatives, opinions i queixes. De fet, sovint diuen que no es compleix el règim penitenciari, que les decisions són arbitràries, ja que no les acaben de comprendre.
- A aquesta sensació, hi contribueix la descoordinació que creuen veure entre els equips de tractament i dins d'aquests equips, i la forma en què es prenen les decisions, a parer seu sense haver dedicat prou temps a escoltar-los perquè tenen massa feina i no tenen temps per fer entrevistes amb la durada que caldria. Per a ells l'organització és clarament millorable, ja que es prenen decisions que afecten la vida de les persones.

En conjunt, sempre tenint en compte que el més important per als presos és sortir al més aviat possible, els temes que més preocupen els nostres interlocutors són:

1. La comunicació amb l'exterior
2. La preparació per a la sortida en llibertat
3. El treball dins del centre penitenciari
4. La informació i els tràmits sobre estrangeria / regularització
5. El tracte per part de funcionaris i professionals

Aquestes qüestions, a excepció de quan es parla específicament d'estrangeria, són comunes al conjunt dels interns (recordem que també en casos concrets han participat autòctons en els grups). La preocupació per la comunicació, per la

preparació per a la sortida, pel treball i pel tracte dels funcionaris i professionals és comuna, mentre que l'estrangeria i l'evolució que fa un estranger en comparació amb un autòcton és un problema específic dels no nacionals espanyols i, especialment, d'aquells que tenen poques possibilitats de demostrar arrelament.

L'estada al centre penitenciari, sobretot quan es tracta d'una condemna llarga, comporta un trencament important de l'intern amb la seva vida anterior, en el seu projecte de vida i, quan n'hi ha, en el projecte migratori. Per a alguns ha significat perdre la família i tot allò per què havien treballat; per a altres, una oportunitat del destí per donar un gir total i reorientar la seva vida des de nous paràmetres. Això sí, per a tots ha estat un temps de reflexió i una experiència que probablement no escollirien tornar a viure. A molts els preocupa pensar en les dificultats que poden trobar per tornar a començar o refer la vida. Si abans d'estar al centre penitenciari ja els era difícil desenvolupar-se, quan finalitza el compliment de la condemna creuen que encara resultarà molt més difícil trobar feina i obtenir els mitjans per portar una vida decent malgrat ser expresidaris. La preocupació per un futur incert els enfosqueix els projectes i les il·lusions sobre el retorn a la llibertat.

4. Recomanacions: necessitats prioritàries dels interns estrangers que han de guiar la intervenció penitenciària envers la seva qualitat de vida i la reinserció social

4.1. Conveniència de dictar directrius específiques

1. Seria recomanable que els serveis penitenciaris dictessin una circular sobre l'atenció als interns estrangers que coordinés i regulés en tots els centres penitenciaris i entre tots els professionals l'atenció específica que requereixen aquestes persones. La circular hauria d'incloure les directrius específiques de la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil sobre temes com: a) la dotació de personal, formació, organització i especialització professional; b) aspectes específics de regulació de la convivència, condicions de vida i instal·lacions; c) la informació que s'ha de donar als estrangers i el procés d'acollida; d) peculiaritats dels objectius de treball amb els interns estrangers envers la seva reinserció (gestió de documentació, expulsions, contactes consulars, etc); e) criteris respecte al contacte amb l'exterior, activitats reintegradores i sortides de la institució, f) altres aspectes rellevants que contenen les recomanacions següents.
2. Caldria que les autoritats penitenciàries establissin un disseny d'implementació, seguiment i control de la circular per saber-ne el grau de compliment.

4.2. Millorar la dotació de personal, i també la seva formació, organització i especialització

3. Seria recomanable millorar la ràtio professionals/interns per tal d'incrementar el temps d'atenció que es pot dedicar als segons.⁸ El principal problema és l'augment notable que ha tingut la població dels centres penitenciaris i la dilació en el temps que això implica pel que fa a l'atenció als interns i de la presa de

⁸ Aquesta mesura no és exclusiva per als empresonats estrangers. És extensible a una millor atenció de tots els interns penitenciaris.

decisions. Caldria establir criteris de prioritat en la informació i l'atenció als interns i d'organització general de la feina dels professionals, considerant, entre d'altres aspectes ja existents, el tema de l'estrangeria.

4. Cal ampliar i actualitzar la formació inicial i contínua de tots els professionals i voluntaris dels centres penitenciaris per conèixer el fenomen de la immigració, com treballar en contextos culturalment diversos i de sensibilització respecte al racisme i l'evitació d'actituds i comportament xenòfobs.
5. Fóra convenient que en tots els centres penitenciaris hi hagués un equip multidisciplinar de professionals especialitzats que es mantinguessin molt formats i molt al dia sobre tota la informació relativa al tema de l'estrangeria. Aquests professionals podrien assessorar els interns i/o altres professionals sobre cada situació específica i sobre les seves possibilitats de futur. Atesa la importància de conèixer la complexa i canviant legislació d'estrangeria, en aquest equip hauria d'haver-hi un jurista especialista en aquest tema. Aquest equip hauria de garantir que la informació sobre la situació legal i social de l'intern estranger circuli amb ell en els seus trasllats penitenciaris.
6. Cal assegurar que els professionals i altres persones que tenen relació amb els interns derivin correctament qualsevol dubte a l'equip multidisciplinar i que es coordinin per tal d'oferir als interns una resposta objectiva, homogènia i fiable, especialment respecte al tema de les seves perspectives de futur i de regulació administrativa.
7. Seria recomanable homogeneïtzar el treball de manera que els resultats o la valoració d'un professional i d'una junta de tractament puguin ser un punt de partida vàlid per al treball de qualsevol altra junta posterior. D'aquesta manera un trasllat de centre, un canvi de mòdul dins del mateix centre penitenciaris o un canvi de personal a la junta de tractament no incidirien en els processos dels interns.⁹

⁹ Ídem nota al peu de la pàgina 8.

4.3. Afavorir un bon clima de convivència i prevenir conflictes

8. Les autoritats penitenciàries han de mantenir i promocionar les relacions interculturals per tal de fomentar el coneixement mutu, la tolerància i els valors socialitzadors, i per tal d'evitar guetos que puguin donar lloc a subcultures jeràrquiques o violentes no desitjables. Caldria evitar les discriminacions –tant positives com negatives– que creïn en la resta d'interns penitenciaris la sensació de favoritismes o discriminacions negatives cap a determinats col·lectius.
9. Convindria que tots els centres penitenciaris estiguessin atents a recollir manifestacions de racisme a seu entorn i treballar-los preventivament per eradicar-los abans que esdevinguin un problema de convivència i de seguretat.
10. A través d'aquesta recerca, els interns han parlat repetidament de l'existència de moments de la vida quotidiana en els centres penitenciaris molt delicats per a la convivència. Aquests moments es corresponen a situacions de màxima aglomeració de persones per a la utilització de serveis (les cues per entrar al menjador, les cues per al telèfon, les cues per comprar a l'economat, les cues per anar a les dutxes en els centres que no les tenen dins de les cel·les, etc.). Seria una bona mesura preventiva intentar recollir i estendre a tots els centres les bones pràctiques de l'organització penitenciària en cadascun d'aquest temes.

4.4. Millorar la informació als interns estrangers (qualitat i freqüència) i la construcció d'una perspectiva de futur realista

4.4.1. Tenir cura del procés d'acollida

11. L'ingrés o el trasllat a qualsevol centre penitenciar pot ser viscut com una experiència intimidant i deshumanitzadora. És per tant essencial que els estrangers, com la resta d'interns, tinguin una comprensió adequada del que els

està passant, i també un coneixement exhaustiu del funcionament del centre i de les normes que el regulen (drets i deures, organització d'activitats, paper dels professionals, procediments de queixa, contactes amb els consolats, etc.). S'hauria de vetllar perquè tots els centres penitenciaris facilitessin aquesta informació per escrit en els idiomes més habituals i, a més, els professionals s'haurien d'assegurar que aquesta informació és presentada als interns en el moment de l'admissió i que aquests l'entenen.

12. Es recomana crear dins dels centres penitenciaris la figura de l'assistent a interns estrangers,¹⁰ que poden ser altres interns de confiança que els proporcionin informació sobre la vida a la presó: com encarar aquesta experiència i com reduir el seu aïllament, acompanyant-lo durant els primers dies i les primeres activitats al centre. Aquests assistents haurien de ser també interns estrangers que coneguin diversos idiomes i que rebin una formació específica dins del mateix centre per cobrir aquests destins (que podrien ser remunerats).

13. Es recomana incloure en aquest acolliment inicial la figura del mediador, que ja existeix en els centres penitenciaris. El mediador pot facilitar la comprensió i l'adaptació a les normes institucionals i el vincle amb l'exterior.

4.4.2. Informació suficient i suport a la construcció d'un projecte de futur realista

14. Cal treballar amb els estrangers empresonats des del primer moment i de forma continuada respecte a les seves possibilitats de futur. L'estranger empresonat ha de saber si podrà quedar-se al país o si serà expulsat quan sigui posat en llibertat, i també ha de conèixer els avantatges i inconvenients de retornar al seu país o de quedar-se aquí, quines possibilitats té de retornar reduint la condemna o qualsevol altra opció de futur. La falta d'informació i la incertesa és una de les qüestions que més preocupa aquests interns.

¹⁰ Ídem nota al peu de la pàgina 8.

15. Hi ha una queixa generalitzada per part d'aquests interns segons la qual és molt difícil posar en marxa i tirar endavant qualsevol procés que ajudi a clarificar el seu futur (ja sigui per renovar o obtenir documentació, ser expulsat o retornar en altres condicions al seu país): l'accés als professionals, el fet de rebre informació clara, i el fet de ser posat al dia periòdicament de la seva situació ho viuen com quelcom difícil i costós. La durada dels processos els sembla molt llarga i no se senten informats respecte a si van evolucionant o no. Cal intentar optimitzar aquests processos i simplificar molt més la gestió burocràtica. Les autoritats penitenciàries i els serveis d'immigració haurien de millorar la seva col·laboració per tal que els interns estrangers que han de ser expulsats no passin temps innecessari a la presó. Seria interessant que el referent del cas a serveis penitenciaris s'impliqués i motivés l'autoritat judicial per garantir la fluïdesa necessària en aquests processos complexos i delicats.¹¹
16. Cal fomentar les iniciatives d'èxit en matèria d'acompanyament al retorn dels interns estrangers al seu país que garantitzin el suport social a l'origen (microcrèdits, suport familiar, etc.) per tal d'anar ampliant-ne l'aplicació.
17. En els casos d'estrangers comunitaris, cal fer extensiu a tots els centres penitenciaris la praxis que, en els casos que sigui possible substituir l'encarcerament per penes a la comunitat i llibertat condicional en el seu propi país, les autoritats penitenciàries vetllin per fer complir els processos de retorn o de substitució de la pena, i per assegurar el traspàs de la supervisió i el control del procés de rehabilitació a les autoritats del país comunitari.
18. Seria recomanable que els professionals de tractament concretessin en el PTI (Projecte de tractament individualitzat) uns objectius de futur realistes consensuats amb l'intern estranger. Això facilitaria planificar programes rehabilitadors concrets i la preparació per a la posada en llibertat, sigui en el país d'origen o a Espanya.

¹¹ En el nostre estudi, els que més clarament es troben en aquesta situació són els integrants del que hem anomenat *grup 4* (vegeu el capítol 7, punts 7.2.3. i 7.3.4).

19. És recomanable que tots els professionals del centre i les institucions col·laboradores que interactuen amb els interns estrangers vetllin perquè la coordinació i la transmissió de la informació entre ells sigui òptima i s'eviti donar missatges contradictoris als interns sobre la seva situació i les seves possibilitats de futur.

4.5. Ampliar les possibilitats de formació, treball i educació dins i fora del centre penitenciari

20. Les autoritats penitenciàries haurien de fer les gestions necessàries per ampliar l'oferta de tallers i formació ocupacional que fossin útils i responguessin a les necessitats del mercat de treball.¹²

21. Les autoritats penitenciàries han de facilitar encara més l'aprenentatge del català i el castellà em els nivells bàsic, intermedi i avançat. Han d'oferir també l'oportunitat d'estudiar altres idiomes, com l'anglès.

22. Cal estimular més la possibilitat de participar en processos de formació reglada en estudis bàsics, secundaris i universitaris, fent veure a l'estranger les possibilitats de millora de futur que representen.

4.6. Afavorir la connexió de l'estranger empresonat amb l'exterior per reduir l'aïllament social

23. Les autoritats penitenciàries poden promoure un règim de visites més flexible per als presos estrangers amb poc capital social a Catalunya, per tal que als familiars i coneguts que puguin venir de lluny els valgui la pena el desplaçament. Habilitar espais per a estades llargues (de dos o tres dies) podria ser una alternativa que s'utilitza en altres països.

¹² Ídem nota al peu de la pàgina 8.

24. A més a més, les autoritats penitenciàries poden permetre als presos estrangers fer trucades telefòniques a hores diferents de les estipulades en la normativa quan això fos necessari per adaptar-se a les diferents zones horàries dels països d'origen. També fóra bo explorar les possibilitats d'integració de les TIC (tecnologies de la informació i la comunicació) com ara Internet, videoconferències, correu electrònic, etc. com a eines de comunicació dels interns en general, però específicament dels estrangers que no tenen relacions properes, per evitar el seu aïllament, fent extensible aquesta pràctica, que ja es duu a terme de manera puntual, a tots els centres penitenciaris.

25. Seria recomanable fomentar convenis amb organitzacions comunitàries de voluntariat per tal que visitessin els presos estrangers i contribuïssin a reduir el seu aïllament social.

26. En el cas dels interns estrangers que no tenen xarxa social al nostre país, és recomanable evitar que el pres fomenti la vinguda de la seva família, especialment fills menors d'edat, de manera irregular i precària. L'intern no mesura el cost d'exclusió social que això pot suposar per als seus familiars. És important treballar aquests aspectes amb l'intern i donar-li suport en les formes ja esmentades per evitar que busqui recolzament afectiu de maneres inadequades.

4.7. Afavorir els permisos penitenciaris i l'accés al tercer grau i la llibertat condicional

Actualment sembla que el fet de no disposar de documentació o de capital social en el cas de part de la població estrangera són variables que actuen amb molta força a l'hora de no fer propostes de permisos de sortida o d'un règim de vida més obert, probablement tant per la limitació de recursos d'allotjament i suport social que impliquen, com pel risc de no-retorn que s'hi associa. Això sotmet sovint una part de la població estrangera a un compliment més costós de la condemna i a una escassa preparació per a la sortida.

Pel que fa al risc de no-retorn en permisos o sortides, l'Administració penitenciària catalana està desenvolupant el projecte Riscanvi, que incorpora en els centres penitenciaris un instrument de valoració estructurada de diversos comportaments de risc, entre d'altres, del risc de trencament de condemna. Aquest instrument ha de facilitar els elements valoratius generals per proposar un permís de sortida o un tercer grau. En el cas de la població estrangera, però, caldria tenir presents alguns elements per treballar específicament en relació fonamentalment amb els seus recursos residencials i a la seva xarxa de suport, per tal que aquests elements no fossin dissuasoris en el moment de proposar permisos o progressions de grau.

27. Convindria afavorir els lligams dels estrangers sense vincles, sempre que la seva perspectiva sigui quedar-se aquí, a recursos intermedis, residencials i de suport social. Els equips multidisciplinars dels centres penitenciaris podrien llavors proposar permisos en funció que ho considerin oportú per al procés de reinserció social del subjecte.¹³

28. Les autoritats penitenciàries haurien de mantenir i potenciar convenis amb entitats que puguin estructurar de manera estable i avaluable una xarxa d'albergs, pisos i residències assistides que facin possible tant la concessió de permisos penitenciaris amb garanties, com la preparació de la sortida dels interns sense xarxa social ni domicili. En aquests convenis es podria regular l'acompanyament en el moment de l'excarceració com una condició necessària.

29. Les autoritats penitenciàries podrien establir convenis amb les associacions i federacions de municipis perquè els ajuntaments assumeixin a la sortida dels estrangers empresonats que tinguin capital social aquells tràmits administratius que els facilitin la inserció social (com els certificats positius d'arrelament social en aquells interns estrangers extracomunitaris que, sense tenir papers, compleixin aquestes condicions).

¹³ En el nostre estudi, els que més clarament es troben en aquesta situació són els integrants del que hem anomenat *grup 3* (vegeu el capítol 7, punts 7.2.2. i 7.3.3).

El conjunt de recomanacions que es desprenen d'aquesta recerca constitueixen una síntesi de les millores que cal introduir en els centres penitenciaris catalans respecte a l'abordatge de la situació dels interns estrangers a partir de tota la informació sorgida d'aquesta recerca. Es tracta d'un seguit d'aspectes que poden constituir, totalment o parcial, un projecte d'innovació en aquest àmbit que concreti i temporalitzi objectius, actuacions i recursos. A partir de la implementació d'aquestes millores es pot crear un sistema d'avaluació i control que en garanteixi l'execució efectiva. Alhora, és recomanable incentivar la participació dels experts de les universitats catalanes en l'assessorament i el disseny tècnic respecte d'aquests projectes d'innovació.

Finalment, voldríem incidir en una idea que hem expressat anteriorment en altres investigacions: la necessitat de recollir i informatitzar les dades rellevants sobre els interns de manera sistemàtica per tal de facilitar el treball i la coordinació dels professionals, els processos d'avaluació i la millora del sistema. Som conscients que els projectes que està desenvolupant actualment la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil milloraran aquest aspecte, si bé convé parar atenció a la situació específica de la població estrangera.

Epíleg

Una de les preocupacions de l'Administració penitenciària catalana, probablement la fonamental quan van encarregar al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada que dugués a terme aquesta recerca, era i és la dificultat de donar resposta a la finalitat de reinserció social que marca la Constitució espanyola com a missió dels serveis penitenciaris a una bona part del col·lectiu d'estrangers empresonats.

Hem vist també, al llarg d'aquest estudi, que la principal preocupació dels estrangers que es troben a la presó és el seu futur, la incertesa respecte a com reconduiran les seves vides un cop acomplerta la pena, quan la situació als seus països els convida a quedar-se al nostre, però els missatges que reben sobre les possibilitats de regularitzar la seva situació i d'accedir al treball són complexos, confusos i sovint contradictoris.

En relació amb aquest tema tan fonamental, hem apuntat algunes idees de millora i recomanacions específiques d'aspectes que es poden abordar des de l'àmbit penitenciar. Ara bé, som conscients que la clarificació de les perspectives de futur dels estrangers al nostre país és quelcom que depassa aquest àmbit.

El marc legislatiu que regula la situació dels estrangers a Espanya, modificat amb reformes successives, és força complex. Els estrangers que compleixen penes pateixen aquesta complexitat vinculada a la que esdevé de la seva situació jurídica com a penats.

La combinació entre el Codi penal espanyol i les seves successives reformes, la Llei d'estrangeria també sovintment reformada, i les actuacions reals que les administracions implicades en l'àmbit d'estrangeria duen a terme comporta arribar freqüentment a carrerons sense sortida que afecten principalment els estrangers no comunitaris que són excarcerats. Aquest col·lectiu d'estrangers es troben amb ordres d'expulsió dictades però no executades mentre que, alhora, es dona també la

impossibilitat que puguin tramitar o renovar permisos de residència i/o de treball. En conseqüència, no tenen una font legal d'accés a recursos econòmics, la qual cosa els aboca, a ells i probablement al seu entorn familiar, a l'exclusió social i potser a la recerca d'aquests recursos per mitjans il·lícits. Aquest és un greu problema que afecta les polítiques socials i de seguretat.

Pensem que és fonamental actuar cap a una clarificació de polítiques d'estrangeria, del marc legislatiu que les regula i del paper de les administracions implicades en la seva execució.

Entenem que o bé s'hauria de traslladar els interns estrangers al seu país, iniciativa que caldria acompanyar amb programes de suport en origen, o bé s'hauria de facilitar la regulació i normalització dels estrangers sota l'empara que marca l'article 25.2 de la Constitució espanyola,¹⁴ i per tant totes les actuacions s'haurien de fonamentar en la seva integració en el país d'acollida.

I per acabar aquesta reflexió final sobre les recomanacions de caràcter genèric o contextual, voldríem fer un toc d'atenció en relació amb les generacions futures, fills o filles dels estrangers que avui es troben empresonats.¹⁵ En el nostre cas, i parlant dels estrangers encarcerats que trobem a les presons catalanes en aquest moment, pensem que bona part d'ells podrien ser els fills dels magribins joves (que van venir sols quan eren menors), els joves llatins reagrupats amb els seus pares aquí a Espanya quan ja eren adolescents (la màxima aspiració dels quals manifesten que és tenir dona i fills i instal·lar-se aquí, sense que els preocupi en quines condicions) i els fills dels col·lectius de gitanos romanesos i d'altres països de la resta d'Europa (sense escolarització i amb activitats marginals com a forma quotidiana de

¹⁴ Constitució espanyola. Art. 25.2. "Las penas privativas de libertad y las medidas de seguridad estarán orientadas hacia la reeducación y reinserción social y no podrán consistir en trabajos forzados. El condenado a pena de prisión que estuviere cumpliendo la misma gozará de los derechos fundamentales de este Capítulo a excepción de los que se vean expresamente limitados por el contenido del fallo condenatorio, el sentido de la pena y la ley penitenciaria. En todo caso, tendrá derecho a un trabajo remunerado y a los beneficios correspondientes de la Seguridad Social, así como al acceso a la cultura y al desarrollo integral de su personalidad."

¹⁵ Estudis americans recents han descobert que els fills de la tercera generació d'immigrants arribats als EUA són els que més risc presenten de desenvolupar conductes delictives i mostrar comportaments violents dins dels col·lectius d'immigrants. Rumbaut (2008:152).

subsistència). Ens trobem, doncs, amb un problema de futur immediat cap al qual caldria desplegar polítiques socials preventives.